Ms 4/6

Bp. Kirl. 1867 27.

(3)

Szász ~~Károly~~ Arany János összes költeményei.

Első és második kötet: Régi költemények. Harmadik kiadás. Pest. 1867. Ráth Mór.

Nem szándékom részletes, annál kevésbé kimerítő tanulmányt írni Arany János költeményeiről. Csak benyomásaimat akarom közölni. Egyrészt sajnálom, hogy nem adhatom az első benyomásokat. De húsz év óta, mióta t. i. költészetünk e csillaga feltűnt, s annyi ezerek közt engem is, mint félig gyermeket még, bámulatra ragadott, annyiszor olvastam újra meg újra, hogy az első benyomásokról már alig tudnék számot adni. De ha van költőnk, ki a sokszori olvasás s a későbbi benyomások által nem veszt, sőt nyer: az Arany János. Bevégzett művészete sem egyes darabjaiban, sem egészében nem fogható föl teljesen az első olvasásra. Talán ez az oka, hogy míg az öntudatos kritika őt, a művészt, első helyre teszi minden költőink közt: a nagy közönség azon része, mely csak egyszer olvas, s újra és ismét olvasni nem szeret, még ma sem ismeri őt egész teljességében. Nem mondhatjuk őt legnépszerűbb költőnknek, ~~++~~ pedig — némely főműveiről legalább — el van ismerve, hogy a legnépiesebbek. S még azoknak is, pl. Toldinak, leg-

főbb szépségei csak a többszöri olvasás után tárulnak föl egészen, s a közvetlen benyomás, bármily nagy és eleven, még sem éri föl azt, melyet a gyakrabbi olvasás, hogy úgy mondjam: tanulmányozás ad. Én pl. a Daliás Idők meglévő első énekeit, bár majdnem könyv nélkül tudom, most sem olvashatom a meglepetés azon felindulása nélkül, mely rendesen csak az első olvasás sajátja, s mely engem ez énekeknél mindannyiszor a gyönyör kitörő könyeire ragad.

De most egyelőre csak a kisebb költemények, a most készülő összes kiadás két első kötete fekszik előttem. S mint mondám, benyomásairól akarok számot adni. Első benyomásaimat, úgy mondám, nem tudom adni már. De tudok emlékezni. S emlékszem, mikor az Elveszett Alkotmány s egy pár falusi beszély alig ismert írója mint egészen új név tűnt föl Toldijával; mikor Petőfi nagy lelkesedéssel ezt írta róla:

„Más csak levelenként szedi a babostyánt,
Neked mindjárt egész koszorút kell adni."

S ha most a kisebb költemények végig tekintek, ha azt a lépcsőt, melyre a költő Toldival egyszerre fölléptett, s melyen később mégis magasabbra és magasabbra tudott fölhágni, csak e két kötetben is átfutom

gondolatommal: azt kell mondanom, hogy Petőfinek nem volt tökéletesen igaza, mert a koszorú még akkor nem volt egész.

Az olvasó közönség, midőn a Toldi költője, kisebb versekkel egyenként jelent meg a lapokban, mintha nem találta volna azokat egészen méltóknak Toldihoz. Nem mintha „A varró leányok,“ „Aranyaimhoz,“ „A méh románca,“ szépek ne lennének, vagy magukban föl ne tüntek volna; de önként jött az összehasonlitás s belőle az itélet, hogy az elbeszélő költészetben egyszerre oly remeket alkotó költő, a lyrában sokkal kisebb; bizonyára nem is tere a lyra; maradjon, ha igazán kitünőt akar alkotni, az elbeszélő költészet terén. Sőt kisebb elbeszélői is, a szép „Szent László füve“ — s a meghatő „Rózsa és Ibolya meséje,“ melyet hogy miért nem vett föl a költő sem előbbi, sem jelen gyüjteményébe*, részemről soha sem tudok kibékülni vele, — bármennyi jelességgel birjanak is, nem tették azon hatást, melyet Toldi után, annak költőjétől várt az olvasó. Valaki egyszer azt mondta: Ha nem Aranytól valók volnának s nem ő irta volna Toldit, ezeket számba sem venné senki. Ellenkezőleg vagyok meggyőződve; akárki irta volna: feltünést okoznak;

* Tévedés; az ÖK. 1867. ben benne van, csak a KK. kiadásai-ból hiányzok.

Tóldi irójától nem tartották elégnek.

Ez volt, nem csalódom, az általános hatás, melyet Tóldi után Arany, a lyrikus tett a közönségben. Hanem azután elkezdette „levelenként szedni a borostyánt," s abban sem csalódom, hogy ez a kasszáris, melyet kisebb költeményeivel egyenként szedett, szintannyit ér, mint melyet Tóldival egyszerre aratott.

Tóldi 47-ben jelent meg. Rájött mindjárt 1848. A hazának s a lyrának csak egy hangja volt: a szabadság hangja. Petőfi, érchúrú lantján legfelségesebb dalait verte. Arany, a csend és csemélkedés embere, keveset szólalt meg; de a kevés, a mi e másfél évből való, egyaránt magán viseli költőjének s a kornak jellemét. Bár időközben a Vas Gereben szerkesztette „Népbarát" főmunkatársa lőn, s abban néhány hazafias költeménye jelent meg, valamint a Petőfi és Tóth-kai közös szerkesztése alatti „Életképek"-ben is: az mindössze sem sok. Soha sem volt oly könnyen hangolható, mint nagy szellemrokona s költőtársa, Petőfi. Ez csaknem megszünetlenül öntötte lánglelke dalait; Arany ekkor is csak pitkán vegyítette hangját az események egyre növe-

kedő pohanyos szájába.

A kisebb költemények jelen kiadásában, mely e korszakra nézve sokkal teljesebb az elsőnél (s a változatlan másodiknál), 1848-ból politikai színezetű költeményt csak ötöt találunk; azok egyike is fordítás: Az uj görög dalnok, Byron „Don Juán"-jából, s ez sem jelent meg akkor, hanem csak évek multva a Szigeti albumban. A „Szabad hajdú dala" a XVII. századból vallja magát; de világos, hogy nemzetőri vagy szabadcsapati dal, s mint ilyent 48-ban széltében énekelték is. „A rodostói temető" s az „Álom-való" két prófétai felkiáltás a nyomott kedély ama szorongásából, melytől Petőfit mindig megőrizte lelkesedése s azon szenvedélyes elkeseredés, mely a félelem vagy kétkedés minden árnyékát tűz-ostorral korbácsolta el lelkéről, de melyben az idő és a jövendő Arany költői tisztánlátásának adott igazat. Petőfi a diadal bizonyosságával nézett szembe a veszéllyel, még akkor is, mikor — talán a legutolsó napon — azt énekelte, hogy:

„Jön az orosz, jön az orosz ....

. . . . . .

Mi hasznа!

Több lesz ott a magyar, talán
Száz is jut egy oroszra.
És ha volnánk kevesebben, mint azok:
Hál' Istennek minket hí úgy
A világ – hogy „magyarok!"

Arany már 1848-ban teljes öntudatossággal megérezte a veszedelmet, a rodostói temető szellem-kara, s a lelkében látott álom-való megsugták azt neki; amazoktól példát és lelkesedést, emettől a kétségbeesés erőfeszítését kapta. A rablelkek a keserű gúny szava, a szabadságot annyira becsülni nem tudó nemzedék ellen, hogy érette szenvedni s az élet ~~bajairól~~ egyéb javairól lemondani képes legyen.

De bár annyire terjed minden, mit a forradalom időszakából e gyűjteményben találunk, a hazafiság és a nemzeti szabadság érzelme azután is Arany költészetének alkotó elemei közé tartozik; sőt mondhatjuk, hogy ~~érette szenvedni~~ elhatározó befolyással volt költészete egész alakulására. Nem vitatom, vannak-e, lehetnek-e más nemzetbeli költők általánosan emberiek; de azt állítom, hogy Magyarországnak minden valódi nagy költője tisztán nemzeti s hazafias

költő volt; mindeniket, Zrinyitől kezdve Kisfaludy Sándoron, Berzsenyin és Vörösmartyn át Petőfiig, Tompáig és Aranyig, a művészet érzelmén kivül, sőt azon uralkodva, a hazafiság érzelme ihlette; mindenik tolmácsa volt azon nagy érzéseknek és gondolatoknak, melyek, korában, nemzete lelkét elfoglalták és betöltötték. Mikor Zrinyi a szigeti veszedelmet irta, a török elleni gyülölet és Magyarországnak kereszténységi nagy küldetése nyert abban kifejezést; Berzsenyi a „Romlásnak indult hajdan erős magyar" hoz szólott, a jobbak összes fájdalmának az ő szivébe „mint egy trombitába összeszoritott" hangján. Vörösmarty Zalánjában és kisebb époszaiban, ugy mint ódáiban s Szózatában, egy egész nemzedék hevének, a mult jogán nagy jövendőt, ujjászületést követelő nemzeti szellemnek s a küzdelemben elveszni vagy dicsővé lenni törő elhatározásnak adott hangot. Hogy Petőfi a demokrat irányzat, a nemzeti és társadalmi reform, s utóbb a forradalom és az élet-halálharc költője volt, mondanunk sem kell. Tompa és Arany a meghiúsult, de örökre el nem tiport remények, az elfáradt, de meg nem bénúlt lelkek, a keserü csalódást sirató, de a hitet titkon még

tápláló nemzet költői, a forradalom utáni időszak hangulatának oly meltó képviselői.

Arany is, természettől, születés, neveltetés által, testestől-lelkestől a nép fia, s demokrata, mint Petőfi. Nem 48-ban kapta, idegenül, a demokrat irányt. Földije a cáfolhatlan bizonyság; s ha csak a kisebb költemények körében maradnánk is, elég bizonyságok nekünk Az alföld népéhez, A szegény jobbágy, A rab gólya, mely utóbbit teljességgel nem birok Erdélyi Jánossal csak valami csekély becsü vagy épen értéktelen költeménynek tartani. De hogy a forradalom nagy benyomásai, s kivált — a mit sejtelmiben folyvást eláre érzett — annak leveretése mily óriási hatást gyakoroltak Rá, ettől kezdve meglátszik egész költészetén.

Egy ideig e hatás oly nagy, hogy mellette semmi más nem bir érvényre emelkedni. A mély levertség és bú, melyet a kétségbeesés némaságától csak egy hajszál: a költészet világos sugara választ el, minden egyes dalán meglátszik, egész azon ideig, mikor egy új műnemet, a tulajdonképi magyar balladát megszólva megteremtvén, a teremtői gyönyör feloldja lelkéről a bánat va-

rázsátkát (Bannflüch, hogy a magyar olvasó előtt magamat írhetőbbé tegyem) s ismét előnti lelkén azon felséges derűt, mely a költőt megilleti.

E két időszakot a kisebb költeményekben, mintha csak nem én találtam volna, úgy jelzi az első és második kötet külön-volta. Bár az alaphangulat még a második kötet néhány darabjába is átjátszik, de az első kötetben az a valódilag s csaknem egyedül uralkodó.

Egész sora a legszebb költeményeknek igazolja ezt. A sort még 49-ben, valószínűleg a végéhez közelítő forradalom legutolsó napjaiban, kezdi meg egy mély érzésből, a kétségbeeséssel érintkező hazafi-gond, ez az anya halálos ágya mellett pesszkető igaz gyermeki érzés sugallatából credő gyönyörű költemény: A válság idején. A költő, valahol messze elvonulva, vagy rejtőzve, várja a végcsata hírét, mintha messziről hallaná az ágyudörejt, a paripák tombolását, melyek által Petőfi eltiportatni akart — s talán el is tiportatott.

„E percek be olcsók, be olcsók nékem,
Mily drágák lehetnek a szegény hazának!
Kél-e napja most, vagy tűnt le az égen?..."

Tudjuk, hogy mi lett a „vége!" Azután A lantos

bujdosik, úttalan útakon, rebbenve, szive s minden tagja fájva.

„Ő bujdosik hazátlan, a dalnak férfia,
„Nincs hely a nagyvilágban fejét lehajtnia. —
— Takard, takard el őszi beteg ezét, nyomait:
Ne leljék üldözői — leroskadt hamvait."

A Karácson éjszakáján, Névnapi gondolatok, Emléklapra, mind annak emlékezetére szentelvék, ki a forradalom költői megtestesülése vala, s kit ő annyira szeretett s még sok év mulva is, az Emlények-ben (1851. és 55.) s már előbb a visszatérő Egressy Gá-bor üdvözletére irt költeményben oly mély fájdalom-mal siratott. Itt van a „Fjammak" czimü vers, ez a minden chrestomathiák oly ösmeretes boglárja, az eddig nem ismert „Évnapra", 1850-ből, való-szinüleg augustus 13-káu, a világosi nap évfor-dulóján. Itt a Hecz-hecz szintén ismeretlen ed-dig, összesen nyolc sor, keserü gúnyoru, egy vo-nással oly megdöbbentő erővel és hüséggel fes-tett kép, nagyon is félreérthetlen vonatkozással. S a „Koldus-ének", a szegény csonka honvéd, a te-hetlenné tett, elkeseredett, munkától elszokott s a pülyedés szélén álló nyomorék ember szivszaggató hangja.

Egy közös hangulat, ugyanaz, csakhogy a kübvilágtól s a tényleges emlékektől jobban önmagába mélyedve s egészen saját lelki bajával elfoglalva, — sugallta azt a néhány költeményt, melyeket az olvasó ha elszórva talál is a kötetben, önkéntelenül is érzi együvétartozásukat. „Évek, ti még jövendő évek"; „Leteszem a lantot"; „Reményem"; „A hajótörött"; „Sylveszter-éjen"; „Kertben"; „Ősz végén"; s még néhány. Sőt a második kötetből is ide visszhangzik ~~néhány~~ egy-két darab, mint a „Hiú sovárgás" a „Lejtőn"; s alig is több. De legfelségesb kifejezést kapott e hangulat két költeményben, melyek nemileg az allegoria puhájába burkolva, vagy legalább idegen benyomásokat látszatva alkalmul venni, a költő mély alanyiságát oly teljes mértékben s csaknem páratlan költői erővel fejezik ki; az „Ősszel" és „A dalnok bája"; amaz Homér fényes ege és Ossiján ködös borongós éneke közt tesz választ, akaratlanul andalogva a szép görögség ragyogó képein s visszatérve mindig a kedélyéhez jobban találó borúhoz; emez a kétségbeesett dalnok versengése az őt ismét énekelni késztővel. Mindkettő a magyar lyrai költészet legigazabb gyöngyei közül való.

Ez alaphangból alig esik ki a költő az egész időszak alatt, a nélkül, hogy azért legkevésbbé is egyhanguságba esnék. A mi lelkét elfoglalta s egészen betöltötte, keresse bár a legváltozatosb formákat, egészen a könnyed humorig, mindenütt ott ólálkodik a külső lepel mögött. Ez a félig mélaság, félig keserüség bevegyül a „Házi uraság" és „Érzékeny búcsú" kedélyességébe, az „Irószobám", „Téli vers" dévajságába, a „Népdalok" és „Eh ..." szilajabb hangjába. Néhol egészen az öszmélkedés foglalja el, mint „A világ"-ban s még inkább a „Gondolatok a béke-congresszus fölött" cimü, mély értelmü költeményben; vagy a merengés, mint „A dajka sirja", „A költő hazája", „Mint egy alélt vándor", „Temetőben" cimüekben; – de a mély meghasonlás a sors és az igazság között, mely lelkét annyira bántja s leveri, ezekben is szüntelenül visszhangzik.

Az első derü azon két költeményen világlik át, melyek elseje: Óh! ne nézz rám ... magában elég bús még s az előbbi hangulatból indul ki, de befejezésével egészen kibékit; másodika Itthon azonban már azon jóltevő nyugalommal s édes melegüggel onti el szivünket, mely a magával és sorsával igazán kibékült szív sajátja csak. A megzavart egyensúly, mely legköltöttebb kifejezését eddig is megtalálta ugyan, most már teljesen helyre, mu állítva s a költő a teremtés egy uj megiójába lép át.

..... ~~lép át~~.

II.

Arany költészetének kezdettől fogva az volt megkülönböztető sajátsága, hogy ő a népköltészet alapjára állott; nem adott tubajdonképi népdalokat, néprománcokat, szóval népköltészetet, mely egészen olyan legyen, mint a valódi népköltészet, vagy hogy azzal a dalló nép tudalmában egészen fölcseréltethessék; hanem körülbelül azon viszonyba lépett a népköltészettel, minőben a beoltott s nemesített, de azért valódi, teljes rózsa áll a vadrózsához, melynek lételét köszöni, mely neki, hogy úgy mondjuk kiinduló pontja, de vele még sem egészen azonos. Ismétlem: a népköltészet alapjára állott. S tette ezt sokkal teljesb mértékben, mint Vörösmarty és sokkal szorosabb értelemben, mint Petőfi. Az összehasonlítás önként kinálkozik, sőt kikerülhetetlen, de egyiknek sem válik hátrányára. Vörösmartynál is, egyes darabokban felcsillan a népies. A puszta csárda, Becskereki, A bánkódó férj s még néhány kitűnő népköltemenye, tanuskodnak póla, hogy a magyar költői nyelv újra-teremtője is ivott abból a forrásból, melyből később Petőfi oly mélyen, tisztán, s teljes mértékben meritett. Nem tehetem, hogy föl ne jegyezzem itt Petőfinek egy szavát, melyet ő nekem 1848-ban Vörösmarty-

II.

ról és a ~~népköltészetről~~ népies irányról beszélve mondott volt. „Vörösmarty-t is birta, úgymond, a népies költészet nyelvét, ha akarta; de az ő eleme még sem az volt. Csak úgy tett vele, mint a fecske, mikor a vízszín fölött játszva röpdös; néha lecsap egészen a vízig, fehér hasával érinti már a víztükört, azt hiszszük: úszni ereszkedett bele, jól találja magát s elemében; de csalódásunk egy percig tart, — mikor a vizet megérintette, azonnal fölnyilalja magát ismét s a magasabb hig levegőben szárnyal tovább." Nem tudom, mondta-e ezt Petőfi másnak is, máskor is; nekem a hasonlat nagyon tetszett s örülök, hogy itt alkalmam volt megőrizni az elvesztéstől, mert szavaira is hiven emlékszem még. S azt hiszem, teljesen igaza volt. Nem csak Vörösmarty költészetének egészére nézve melynek felséges hangjai között, arányilag kevés a népies hang; hanem némely egyes költeményekre nézve is. Pl. a <u>Vízre lelkem hova sétálsz</u>, s még inkább a <u>Megvártalak kedves az órára</u> — kezdetü dalokban, melyek népies hangban kezdődnek s magasb lyrai hangra emelkednek, meglátszik ez a szökellő „játszadozás a viz szinével."

Petőfi ellenben, költeményeinek nagyobb felében egészen népies. Neki ültető eleme a népköltő-

szet. Ő valódi és tulajdonképi népköltészetet költött; s dalai legnagyobb részét épen úgy veheti (s veszi is) és énekelheti (s énekli is) a pusztai betyár, a juhászbojtár, a falusi leány, szóval a nép, mint a saját magáét.

Arany költeményei közt kevés van ilyen. Kevesebb még, számra, mint a Vörösmartyéi között. De azért egész költészete, s kevés kivétellel csaknem minden egyes darabja, sokkal inkább a népiesből emelkedett ki, mint a Vörösmartyé. Másfelől Petőfi költészete a vadon termettből csak annyiban emelkedett ki, menyiben népdalai a legjobbak közé tartoznak a valódi népdalok közt, de azért azok is valódi népdalok. Költészete tulajdonképen nem alapján áll a népköltészetnek, hanem népköltészet maga; s ebben áll dicsősége, ebben egyszersmind különbözése Aranytól, kinek dicsősége viszont az, hogy a népköltészetnek művészi átalakitója, egy fokkal magasabbra emelője s tulajdonképi közvetitője a műköltészettel. Nézetem szerint, a fejlődés rendes menetén mind Vörösmartynak, mind Petőfinek meg kellett előznie Aranyt, a minthogy emnek költészete akkor fejlett ki teljes virágzatában, mikor már mind Vörösmarty, mind Petőfi elhallgatott. Vörösmarty meg kezdette alkotni azokat a formákat,

Petőfi nagy gazdagságban összegyűjteni (illetőleg megteremteni) azon anyagokat, melyek mind szükségesek voltak arra, hogy Arany költészete, művészete teljességében előállhasson. Vagy másképp, Vörösmarty megmutatta azon forrást, Petőfi teljes erővel merített belőle, melyből aztán Arany megszűrve sárany pohárban nyujtja nekünk az uditó isten-italt. Vajjon állithatunk-e föl (ha még akarnánk is) parangfokozatot e három nagy szellem között? vajjon nagyobbithatjuk-e egyiknek dicsőségét a másiknak rovására? nem azt kell-e mondanunk inkább, hogy mind három szükséges volt költészetünk teljes ujjászületésére, mindenik méltó a más kettőhöz s azon feladat azon részéhez, mely természetes időrend szerint neki jutott? Sőt népregéi által Petőfi mellett, forradalom utáni hatalmas költeményei által Arany mellett, melyek közül amazokkal az irodalmi szükségnek, emezekkel a nemzeti közérzületnek oly teljesen adott hangot, nem kell-e Tompát is, azon kisebb körben bár, melyben mozog, egyenjogu társul vennünk be e három mester mellé?

Mintegy 1852. óta Arany költészete a népköltészet azon alapján, melyen áll, egy specialis irány-

ban kezd működni, (habár korábban is nagy sikerrel próbálta meg erejét ily irányban) az alakitás azon nemével s hatalmával, mely egyenlő érdemű a tepentéssel. Értjük azon remek balladákat, melyek sora a második kötetben Rozgonyinéval kezdődik és meg s a Walesi Bárdokkal végződik *) s melyekkel Arany, elmondhatjuk bizvást, a magyar balladának nemcsak tökéletesitője, hanem valódi megteremtője lőn s még eddig felül nem mult, sőt utól sem ért elsőrangu mivelője.

A balladanál vagyunk, mint műnemnél, melyet nálunk Arany teremtett meg igazán; s jó alkalmunk volna, elméleti fejtegetésbe bocsátkozva, boncolás alá vennünk azon kitünő értekezés végeredményét, ugy szólva hegyét, melyet Greguss Ágost a balladáról irt. Ő is Arany balladáját tartja a valódi balladának. Nagy igazsággal s nagy szerencsével mutatja ki, hogy a népballada alapján áll s abból fejlett ki a tökéletes műballada. Minder ellen természetesen semmi szavunk sincs. De volna, ha elég terünk volna reá, az utolsó meghatározás ellen, mely szerint a ballada: „tragédia (vagy dráma) dalban elbeszélve," — mert e szerint a ballada anyaga: tragédia volna, alakja: dal, végeredménye: el-

*) Jegyzetet lásd a 19-dik oldalon.

beszélés. Szerintünk pedig ez másképp, csaknem ellenkezőleg áll. A balladának anyaga az elbeszélés; alakja drámai, s a mi belőle lesz: egy dal. Vagy amint más helyütt megkísértettük formulázni, a ballada az elbeszélő anyagnak drámai szerkezetét s lyrai előadását kívánja.

De mindezt most sem idejé, sem helye vitatni. Arany balladájáról tökéletesen egyet értünk Gregussal. Szépen mutatja ki: miképp lőtsitette Arany a valódi magyar balladát azáltal, hogy népköltészetünket mélyen tanulmányozta s annak alapján dolgozott tovább a legmagasabb művészi érzékkel. De tanulmányozta nem csak a magyar, ~~és eredeti~~ hanem általában a népköltészetet, s azok és bennük az általános emberi szellem tanulmányozása mily nagy mértékben meglátszik balladáin, a nélkül, hogy akár tárgyaiban, akár hangjában, magyar és eredeti lenni csak egy percig is megszűnnék.

Mi tárgyait illeti: idegen tárgyat csak egyszer vesz föl, ~~a~~ walesi bárdokban, s helyesen jegyzi meg Gregus, hogy voltaképen az sem idegen tárgy. Ki ne értené a vonatkozásokat, ki ne érezné az egészen átvonuló szellemet, érzést, hangot, mely szándékosan öltözik csak idegen ruhába, hogy annál erősebben

szólhasson lelkünkre. Többi tárgyai mind magyarok; történetiek, mint Rozgonyiné, V. László, Török Bálint, Szent László. Az egri leány, Mátyás anyja, Zách Klára, Szibinyáni Jank, Szondi két apródja, Both bajnok özvegye, Pázmán lovag; vagy népmondaiak, mint: A hamis tanu, A hegedü, Agnes asszony, Hatvani, Árva fiú, Bor vitéz. A tárgyak gazdag változatosságánál még sokkal gazdagabb a földolgozás, az alkotás, a hang. Mindnyájáról egyenként egy-egy cikket, mindenikről összesen könyvet lehetne (skelleik) irni. Sőt, minden elméleti elemzés nélkül, könyvet csak benyomásainkról is, oly sokfélék, gazdagok s elevenek azok. Épen abban áll Arany csodálatos ereje, hogy tárgyai szerint végtelenül (2,1) változik hangja, tárgyalása, szerkezete. Soha sem keres lelkesedésének, hangulatának, előkészített csxméjének tárgyat; ellenkezőleg tárgyától vesai lelkesülését, tárgya természetéből fonja ki szerkezetét, attól kölcsonai szineit. Azért látszik nála minden oly természetesnek, bár annyira művészi, hogy művészete utolsó titkát néha csak tizedik olvasás láttatja meg át; azért

*) (A 17-dik oldalhoz.) Korábban jelent meg tőle a „Rákóczinéˮ ballada, mely e gyüjteményben is hiányzik, valamint az első kiadásu gyüjteményben.

7 (l. e költ. jegyzetét.)

7 Ki tudnók mutatni benne nemcsak a gyors, de ugrás nélküli, az átmeneti perszeket villámként megvilágító, de a legmélyig látni engedő fejlődést Klára lecki állapotában; nemcsak a tragikai csomó-kötést, megoldást, költői igazság-szolgáltatást, hanem ki tudnók mutatni még — az öt felvonást is! Sar egész mégis egy dal, nemcsak azért, mert a „Megöltek egy legényt" kökéletesítek nótájára képen el lehet dalolni, hanem oly érzés teli, olyelevén, oly közvetlen, oly mileg és meghatóan, hogy a hiszta csupa-dalok közt is párját kell keresni.

hangja oly meleg, megható, hogy embereivel együtt érzünk, szenvedünk velük. Ágnes asszony gyötrelme gyötör; Mátyás anyjának aggodalma elragad ránk s örömével szinte felsikoltunk örömünkben; Rozgonyiné, hogy megmenthessen, csaknem szeretnénk Zsigmond király veszedelmébe esni; s Török Bálintnéval, a távolba merengve, könyöklünk a messzenéző csarnokon, kisovárgunk fiaival az utcára, várni apjukat.

A drámai szerkezet s a dalforma igényét talán a világon egy költő sem teljesitette oly mértékben, mint Aranynak sikerült néha. Neki sem mindig egyaránt. De ha vesszük a legkitünőbb népballadát: az Arva fiut, s a leghumorosabb vigjátéki jelenést: a Pázmán lovag középső szakaszát, a legsötétebb tragédiai képet: Ágnes asszony csöndes megőrülését, mikor a börtönbe „odaférni alig képes" sugárkában az öntudatos eszmélet fogyatkozó utolsó sugárkájával küzd: az olvasó igazat fog adni nekünk. Pedig még e három sem a legtökéletesebb példány e tekintetben. A drámai szerkezet s dalforma utolérhetlen tökélyü példánya ~~a~~ Zách Klára; ..... kell keresni.

De a jelen cikkünknek szánt ~~kely~~ térből kétszeresen is kifogynunk mindjárt. Azért felhagynunk azzal, hogy egyenként csak röviden jellemezni is meg-

és eleven képet, melyben

a katonás asszony nevetséges vagy épen undorító esetlenségének veszélyét a legfinomabb tapintattal kerülte ki a költő, hogy egy igazi nemes magyar asszonyt s szerető feleséget festen, felruházva a báj, ízlés, szeretetre méltó bátorság és feláldozó szerelem minden varázsával;

kisértsük Arany balladáit s ballada-nemü költeményeit.
Rozgonyinét, e gyönyörü [illegible] ~~minden varázsával:~~
A hamis tanút, e megragadó, rettenetes igazságszolgáltatás rendítő képét; Török Bálintot, e minden krónikás éneknek legteljesebbikét, legváltozatosbikát s legfestőibbikét; Mátyás anyját, e meleg, szivenkapó románcot, (a mint t.i. a románcot én értem, nem Greguss szerint, nem a magasabb, drámai fordulatu s fejlődésü (ballada), hanem a kisebb, szelidebb s egyszerübb mozzanaton legörülő dalbeszélést) – csak épen érintem. A többit pedig, nemükben szintoly szépeket, nem is érintem. Csak a Szondi két apródjánál szeretnék kissé megállapodni, melyben tulajdonkép két ballada van oly gyönyörüen s pikka művészettel egymásba fonva: a dalos apródok megkisértése, hogy legyenek Ali szolgái, s a Szondi hős védelme és halála, melynek éneklésével ők a maguk gyönge szivét élesztik, s egész a boszuig tüzelik; de ez is felesleges, miután Greguss Ágost, ismeretes elemzésében, oly kimeritőleg fejtegette e ballada pikka szépségeit. – I szeretnék mindenek fölött Keveházáról, mely nem tartozik már a balladák közé, egész kis epos lévén, tüzetesebben szólani. – De a szerkesztő kezében a röffel (cikkem hosszát akarja-e csak megmérni vele?) hátam mögött áll. I „rövid leszek" – mon-

egy önálló episodja, vagy inkább beékelt
külön része azon nagy költeménynek, melynek
első része Buda halala s egész czíme Csaba királyfi lesz.
Mint a Csodaszarvas regéje az első részben, úgy fog
ez állani tán a második vagy harmadikban. Valamely
éneket mondja el a tábortüznél. Épen jó lesz neki az,
a világítás. Éjfél felé; a hold még nem jöt fel; az egen
csillagok, de a légkörny egészen fötét; a tábortüzet fénye
vörösli az arczokon, de a tik a hátrábbi sorokba esnek,
egészen fötétben mosódnak el körvajzait. Majd
feljö a hold, a táj világosabb lesz, de kisértetiesebb is
egyszersmind; a távolban árnyak válnak ki, lebbennek
át, üzik egymást vagy dulakodnak. Az énekes
azonban mindezre nem ügyel; folytatja s bevégzi
énekét, melyhez csakugyan épen ez az éjjeli félvilágítás
állett, hogy alakjai annál erősebben hassanak
a hallgatók képzeletére. Sőt minket is, tik most
olvassuk, áttesz egészen a másfel ezred év előtti
szinhelyre, időbe, hangulatba. Látni véljük „mozdulni
amenőt" — majd átkelni a Dunán törmlőkön a hadat,
hajolni a pastot törmérdek nép alatt; a tüzet,
melyet a megvetett Rosenczianára vetnek s a,
kardélre hányt lakosokat... A többi kép, két óriás
had rettentő dulakodása, mind oly elevenen s
mégis oly félsötétben húzódik el szemünk előtt;
a kösök temetése meghat, majdnem bágni halljuk
a gyászénekek s a temetési kürtöket... minden oly
sajátságos, ködös, rémes világításban, kardok s tábortüzek
ki-ki villanásában tünik elénk, egész a homlokáta
furódott vassal is harczolni kész Detre szász kézrázásaig
Bendegúzzal. E költemény valóban csodálatos hatást
tesz kedélyünkre. Tárgya fölök annyira uraszodik a hang,
hogy képzelődésünkön is egészen uraszodóvá lesz. Ha
Arany több époszt a kicsinynél nem írt volna is;
a legkitünőbb epikusok közé tartoznek.

danám a házban.

Keveháza, ugy hiszem, 7 .... közé tartoznék.

Szólnom kellene még azon balladáról, mely engem tárgya, művészi kivitele, hangja, érzelme által egyaránt leginkább elragadt: a Walesi bárdokról. De néhány sorban nem akarok szólni róla; máskorra tartom fen azt részletesen elemezni. — Szólanom a balladákon kivül a többi remekekről, s általában Arany alig észrevehető fokozatosságú, — de a két végpont összevetéséből mégis csalhatlanul kitünő nagy haladásáról a tökély határához. Kisebb költeményei elsőbbjei, bármily szépek s maradandó becsüek, — hol állanak a későbbiektől?

De minderről már nem szólok. Vegye az olvasó és olvassa még több érzékkel, gonddal, szeretettel s még több élvezettel mint én.

Többszöri olvasásra való 1

Kiebb köz fogadása 3

50 es évek verstanyulata 8

Tocapa és Arany 7 l. alul

Borús kölcsészete 8 alul

„Vadsó hangot nepes 13. l.

Ostrel 11.

Balladát 8 l. 17 – meghatározás 18., 19. 20.

Vörösm, Pesöfi Arany 14, 15

Zách Kl. 20

Mátyás anyja 20

Szondi két apródja 20

Arany fejlődése 22